

ABD YAPTIRIMLARININ ULUSLARARASI İNSAN HAKLARINA ETKİSİ: GMA VE CAATSA KAPSAMINDA BİR DEĞERLENDİRME*

Dr. Şener Çelik

Bağımsız Araştırmacı

ORCID: 0000-0002-7176-293X

Öz

Devletler, tarih boyunca siyasi, hukuki, ahlaki amaçlarla birbirlerine yaptırım uygulamışlardır. Soğuk Savaş sonrasında yaptırımlar uluslararası topluluğun ajandasında önemli yer tutmaya başlamış, bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri de, belirli devletlere karşı tek taraflı yaptırımları hayata geçirmiştir. 11 Eylül sonrasında güvenlik veya insan hakları gerekçeleriyle uygulanan Küresel Magnitsky Yasası (GMA) ve Amerika'nın Yaptırımlar Yoluyla Hasımlarıyla Mücadele Yasası (CAATSA) kapsamında yeni yaptırımlar gündeme gelmiştir. Ancak bu yasalara istinaden uygulanan yaptırımların insan haklarına etkisi literatürde yeterli derinlikte araştırılmamıştır. Bu çalışma, insan hakları ihlalleri nedeniyle sözkonusu iki yasaya istinaden yaptırım uygulanan Rusya, Çin ve İran'daki temel hak ve özgürlüklerin bu yaptırımlardan ne şekilde etkilendiğini bulmak amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın temel bulgusu, yaptırımların Rusya'da minor düzeyde etkin olmakla birlikte Çin ve İran'da majör bozulmaların kaydedildiği, yaptırımların hak ihlallerinin önüne geçmekte hedeflenen başarıya ulaşamadığıdır.

Anahtar Sözcükler: Yaptırım, ABD dış politikası, Uluslararası insan hakları hukuku, GMA, CAATSA

The Impact of US Sanctions on International Human Rights: An Evaluation within the Scope of GMA and CAATSA

Abstract

Throughout history, states have imposed sanctions against each other for political, legal, and moral reasons. In the post-Cold War period, sanctions began to take an important place in the agenda of the international community. During this period, the United States also implemented unilateral sanctions against certain states. In the post-September 11 era, new sanctions were become current issues under the Global Magnitsky Act (GMA) and the Countering America's Adversaries Through Sanctions Act (CAATSA) for security or human rights reasons. However, the effect of the sanctions based on these acts has not been investigated in sufficient depth in the literature. This study has been carried out to find out how the fundamental rights and freedoms in Russia, China and Iran which are sanctioned under these acts for human rights violations are affected by these sanctions. The main finding of the research is that although the sanctions are effective in minor degree in Russia, there are major deteriorations in China and Iran, so, the sanctions do not achieve the intended success in preventing violations of rights.

Keywords: Sanction, US Foreign policy, International human rights law, GMA, CAATSA

* Makale geliş tarihi: 17.05.2021
Makale kabul tarihi: 10.06.2021
Erken görünüm tarihi: 18.03.2022

ABD Yaptırımlarının Uluslararası İnsan Haklarına Etkisi: GMA ve CAATSA Kapsamında Bir Değerlendirme

Giriş

Yaptırım, insan topluluklarının bir devlet sistemi içinde yaşamaya başlamalarından beri, birbirlerini kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeye zorlamak için başvurdukları bir dış politika aracıdır. Atina, Peloponez Savaşı sırasında, M.Ö. 432’de, Delian Birliği’ne katılmayı reddeden Yunan kent devletlerine karşı ekonomik yaptırım uygularken bu aracı kullanıyordu. Avrupa’da din savaşlarının hüküm sürdüğü Reformasyon döneminde, Protestan İsveç kantonlarının kendi mezheplerine bağlı Hristiyanları korumak adına Katolik kantonlara un, tuz, şarap ve demir satışlarını yasaklamaları, çağdaş ekonomik ambargolara benzer bir davranıştı. Yirminci yüzyılın ilk yarısında, İtalya’nın Etiyopya’da uyguladığı saldırgan politika nedeniyle Milletler Cemiyeti 1935’te Mussolini Hükümeti’ne çelik ve petrol ürünlerinin satışına yasak getirdiğinde, bunu tam olarak uygulayamasa da, izlediği politika günümüz çok taraflı yaptırımlarının öncüsüydü. Yaptırım rejimi, bu tarihsel gelişim çizgisinden de anlaşılacağı üzere, devletlerin hasımlarına karşı kuvvet kullanmanın rasyonel bir seçenek olmadığı durumlarda başvurdukları normatif kurallar bütünü olarak kabul edilmiştir.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde, tek kutuplu uluslararası sistem içinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarihteki öncüllerine benzer biçimde, çoğu zaman kendi tehdit algısı çerçevesinde ulusal güvenliğini sağlamak için, belirli durumlarda ise uluslararası hukuktan doğan sorumluluklarını yerine getirmediklerine inandığı devletlerin davranışlarını değiştirmeye zorlamak adına yaptırımı bir enstrüman olarak kullanmıştır. Bunu hangi dönemlerde, hangi koşullar altında ve ne dereceye kadar başardığı ise üzerinde uzlaşmaya varılmış bir konu değildir. Bu çalışmanın amacı, ABD’nin insan hakları ihlalinde bulunan ülkelere tek taraflı uyguladığı yaptırımların etkinliğini ölçmektir. Araştırma, Rusya, Çin ve İran’daki insan haklarının gelişme-bozulma değişimlerinin incelendiği vaka çalışması yöntemi ile yapılmış, örneklem seçiminde, nesnel bir yargıya ulaşmak için farklı sonuçları

verebilecek değişik özellikte sujelerin kullanıldığı maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, yaptırımla ilgili temel yaklaşımlar ve kavramlar ele alınacaktır. Kavramın, literatürde nasıl bir teorik çerçeve kapsamında incelendiği de bu bölümün konusudur. İkinci bölümde, yaptırımlarla ilgili ABD’de uygulanabilir hukuk dahilindeki geçerli yasal düzenlemelere yer verilecektir. Ülkede yaptırım sisteminin işleyişinden sorumlu kurumsal yapılanma da bu kısımda ele alınacaktır. Son bölümde ise, insan hakları ihlalleri incelemesinde kullanılacak yöntem tanımlandıktan sonra, belirtilen ülkelerdeki insan haklarında yaptırımlardan sonra meydana gelen değişimler incelenecektir. Burada vurgulanması gereken husus, vaka çalışmalarında incelenen ülkelerdeki insan haklarının farklı nedenlerle değişime uğramış olabileceği, değişimlerin mutlaka ABD yaptırımlarının etkisiyle meydana gelmediğidir. Bu bağlamda, esasen araştırmanın asli amacının, ABD’nin tek taraflı yaptırımları ile incelenen ülkelerdeki insan hakları arasındaki ilişkinin belirlenmesi olduğunu belirtmek doğru olacaktır.

1. Kuramsal - Kavramsal Çerçeve

Devletler, kendi çıkarlarını korumaya yönelik siyasi nedenlerle veya insan haklarını gözetmek gibi ahlaki gerekçelerle, birbirlerine karşı izleyebilecekleri caydırıcı politika seçeneklerine sahiptir ve bu seçenekleri çoğu zaman amaçlarına ulaşmak için işlevsel birer araç olarak kullanmaktadırlar. Bu seçenekler, zorlayıcı diplomasi girişimlerinden kuvvet kullanmaya kadar uzanan geniş bir davranış spektrumu üzerinde yer alır. Bu davranış seçeneklerinden biri olan yaptırım da, devletlerin birbirlerine karşı farklı gerekçelerle uyguladıkları tek taraflı veya kolektif bir eylemdir. Tanımı çeşitli şekillerde yapılmış olsa da, dayandığı temel kabul, bir devletin veya devletler grubunun bir başka devletin davranışını kuvvet kullanma dışında kalan yöntemlerle değiştirebileceği varsayımı üzerine kurulmuştur. Yaptırım kavramı Soğuk Savaş boyunca ve 1990’lardan bugüne uzanan süreçte farklı tartışmaların konusu olmuş, varlığı ve içeriği ile ilgili ontolojik tartışmalara, gerekçeleri ve işlevselliği ile ilgili ampirik bulgularla desteklenmeye çalışılan teorik tartışmalar da eklenmiştir.

Yaptırım kavramı, genel olarak, hukuka uymama hallerinde cezalandırma veya cezalandırma tehdidi suretiyle davranış değişikliği yaratma amacı taşıyan zorlayıcı tedbirler şeklinde tanımlanabilir (Şimşek, 2020: 2053).¹ Kavram

1 Çalışmada Şimşek’in yararlandığı bir atıf için bkz.: Süleyman Dost ve Zehra Korkmaz, “Savaşa Varmayan Zorlama Yolu Olarak Zararla Karşılık ve Bazı Uygulamalar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, No 2, 2015, s. 114-116.

hakkında genel kabul görmüş tanımlardan biri, hedef alınan hükümetleri belirli bir tepki verme yoluna zorlamak için kullanılan bir araç olduğudur (Hufbauer vd., 1990: 5). Bir başka ifadeye göre de, yaptırım, devletlerin istenmeyen davranışlarını veya eylemlerini yeteri miktarda zararlar, veya en azından hissedilir bir tehdit ile, önleme amacıyla yapılan girişimlerdir (Pape, 1997: 93). Bir başka görüşe göre de, yaptırımlar yabancı devlet temsilcilerinin geri çağırılması veya ilişkilerin kesintiye uğratılması anlamında ‘diplomatik’; kültürel ve spor müsabakalarına katılıma sınırlamalar getirilmesi anlamında ‘kültürel’; veya, ambargo, boykot ve döviz işlemlerinde finansal kısıtlamayı içermesi bağlamında ‘ekonomik zorlama’lar şeklinde tezahür edebilmektedir (Ilieva vd., 2016: 202). Galtung’a göre, yaptırım, *sender* (uygulayan ülke) olarak adlandırılan bir veya birden fazla uluslararası aktörün, *receiver* (hedef ülke) olarak tanımlanan aktörlere yönelik fiilleridir ve iki amaçtan birine veya her ikisine birden ulaşmak için uygulanmaktadır. Bunlardan birincisi, hedef ülkeyi bazı değerlerden yoksun bırakarak cezalandırmak; ikincisi ise, uygulayan aktörün, hedef aktörü, kendisinin önemli gördüğü belirli normlara uymasını sağlamaktır (Galtung, 1967: 379-380).

Öte yandan, yaptırımı sadece iki ülke arasında gerçekleşen bir ilişki türü olarak varsaymak da bazı teorik çalışmalarda eleştiriye açık bir husus olarak değerlendirilmiştir. Joshi ve Mahmud’a göre, yaptırım rejiminde, yukarıda belirtildiği üzere, uygulayan ülke *sender* (S), yaptırıma maruz kalan ülke ise *target* (T) olarak *dyadic* (ikili) bir ilişki çerçevesinde tanımlanabilmekle birlikte, sözkonusu rejim içinde S ve T aktörleri, yalıtılmış bir ortamda değil, bir *network* (ağ) yapılanması içinde bulunmaktadırlar. Aktörlerin bir ağ içinde varolmaları halinde ise, T’nin yaptırıma maruz kalmasının maliyeti, önemli ölçüde S’nin ve T’nin ağ içindeki diğer ilişkilerine ve konumlarına bağlı olacaktır. Yaptırımın, T’nin arzulan hareketi sağlamaya yönelik olarak belirlenecek etkinliği de, en iyi biçimde, bir ikili ilişki kapsamında değil, sosyal, ekonomik ve siyasi bağlantılardan oluşan bir doku çerçevesinde analiz edilebilecektir (Joshi ve Mahmudba, 2018: 52-53).

Kavrama İkinci Dünya Savaşı’nı takip eden tarihsel gelişim sürecinden bakıldığında, Soğuk Savaş sırasında yaptırımlarla ilgili uluslararası hukukçuların önündeki temel sorunun, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin (BMGK) yaptırımları ne zaman (hangi şartlar altında) hukuki olarak uygulamaya koyabileceği olduğu görülmektedir. BM Sözleşmesi md. 39’un genel olarak BMGK’nın alabileceği önlemleri düzenlerken, md. 41’in müstakil olarak ekonomik önlemleri işaret etmesinden hareketle, sözkonusu tartışma, aslında BM’nin yetki sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiğine odaklanmış bir *ultra vires* (yetki aşımı) münazarası çerçevesinde gerçekleşmiştir (O’Connell, 2002: 64). Pekşen’e göre ise, bu dönemde araştırmacıların cevap aradığı sorular, ülkelerin neden ekonomik yaptırım uyguladığı ve ekonomik yaptırımların etkili

olup olmadığı olmuştur. Pekşen'in değerlendirmesi, birinci sorunun cevabı olarak, yaptırımların birden fazla nedeni olduğu, bunlar arasında hedef ülkelerin davranış ve politikaları, uygulayıcı ülkelerin statüleri, ve uluslararası sistemin yapısı ile işleyişi olduğu sonucuna varmıştır (Pekşen, 2019: 2).² Yazara göre, ikinci sorunun cevabına yönelik çalışmalar ise özellikle Küba, Güney Afrika ve Rodezya'ya odaklanmış, araştırmacılar bu kapsamda, yaptırımların hangi şartlarda daha etkin olduğunu bulmak için çeşitli teorik iddiaların ampirik geçerliğini test etmeye başlamışlardır.³

Soğuk Savaş'ın ardından bu tartışma – hukuk nosyonundan da tuhaf bir şekilde arındırılarak – gündemdeki önemini yitirmiş, yaptırımlarla ilgili çalışmaların temel konusu 1990'ların başından itibaren görece daha liberal bir perspektif çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır. Böylece, odaklanılan temel soru, bu uygulamaların insan haklarını ve bununla ilgili olarak demokrasiyi teşvik edecek şekilde nasıl hayata geçirilebileceği olmuştur (Stemlau, 1996: 3). Araştırmalar, yaptırımları bu amaçlara ulaşmak için etkili hale getirme problemiğine yönelmiş, Irak'a uygulanan yaptırımlar bu anlayış doğrultusundaki girişimlere ilk örneklerden biri olarak ele alınmıştır. Gerçekten, BMGK'nın 661, 666, 670 ve 687 sayılı kararları çerçevesinde uygulanan yaptırımlar, insan haklarını gözeten bu yaklaşıma örnek teşkil etmiş olmaları açısından önemlidir (O'Connell, 2002: 67).⁴ Ancak, bu on yılın ortasında etkinlik tartışmaları güncelliğini kaybetmeye başlamış, 1995'ten itibaren ekonomilere zarar veren yaptırımların hedef ülkelerde nüfusun geneline hedef almasından

2 Pekşen'in burada Soğuk Savaş'a kadar odaklanıldığını iddia ettiği iki temel soru kendi çıkarımının sonucudur. Ancak, 1990'lara kadar esas olarak bu iki soruya odaklanıldığını ortaya koyarken 1960'lardan 1990'lara uzanan oldukça geniş bir zaman dilimini içeren kapsamlı bir literatürden yararlanmıştır. Sözkonusu çalışmalardan ekonmomiik yaptırımlara neden başvurulduğu ile ilgili bir araştırma için bkz.: Fredrik Hoffmann, "The Functions of Economic Sanctions: A Comparative Analysis." *Journal of Peace Research*, Cilt 4 (2), 1967, s.140–160. Yaptırımların gerekçeleri ile ilgili bir araştırma için bkz.: James Barber, "Economic Sanctions as a Policy Instrument", *International Affairs*, Cilt 5(3), 1979, s. 367–384. Yaptırımların etkinliği ile ilgili bir değerlendirme için bkz.: Kim Richard Nossal, "International Sanctions as International Punishment." *International Organization*, Cilt 43 (2), 1989, s. 301–322.

3 Ibid.

4 O'Connell'in çalışmasında sözü edilen BMGK kararları için bkz.: S/RES/661, Security Council resolution 661 (1990) [on sanctions against Iraq]. S/RES/666, Security Council resolution 666 (1990) [on the situation regarding foodstuffs in Iraq and Kuwait]. S/RES/667, Security Council resolution 667 (1990) [on Iraqi actions against diplomatic missions and their personnel in Kuwait]. S/RES/687, Security Council resolution 687 (1991) [on restoration of the sovereignty, independence and territorial integrity of Kuwait].

duyulan kaygılara yoğunlaşarak, yaptırımlarda ‘orantılılık’ kavramı ön plana çıkmıştır. Haiti ve Irak’a uygulanan yaptırımların sonuçlarıyla ilgili raporlar, yaptırımlarla ilgili gündemi, BMGK’nın yaptırım uygulamalarında hukuk standartlarını dikkate alması gerektiğiyle ilgili normatif bir tartışma boyutuna taşımıştır (O’Connell, 2002: 69).

Yaptırımları, Soğuk Savaş’tan sonra diplomasinin tek taraflılıktan çok taraflılığa kayması çerçevesinde değerlendiren Kaempfer ve Lowenberg, Ağustos 1990’a kadar çok taraflılığı simgeleyen BMGK yaptırımlarının sadece Rodezya’ya ve Güney Afrika’ya uygulandığını vurgulamış, bu tarihten sonra ise yaptırımların bütünüyle çok taraflı bir kimlik kazandığını iddia etmiştir. Bununla birlikte, yazarlara göre, tek taraflı yaptırımlar çok taraflı yaptırımlardan daha yüksek bir etkinliğe sahiptirler. Bunun nedeni ise, tek taraflı yaptırımların doğrudan iki devlet arasındaki kültürel, tarihsel ve stratejik ilişkileri azaltması ile önemli siyasi etkilerin yaratılması; çok taraflı yaptırımların ise çoklu bir ittifak yapılanması içindeki işbirliğini sağlamanın zorlukları ve hedef ülkede bir yaptırım rantı oluşmasına neden olmasıdır (Kaempfer ve Lowenberg, 1999: 39-40). Tersî görüşü savunan Babat ve Morgan ise, yüksek sayıda vakanın incelenmesiyle çok taraflı yaptırımların tek taraflı yaptırımlardan daha etkin olduğu sonucuna varılacağını öne sürmüşlerdir. Ancak, kendilerinin de belirttiği gibi, hedef ülke, geniş bir uygulayıcı koalisyonunun yaptırım uygulaması halinde dahi, davranışını değiştirmektense yaptırımların maliyetini karşılayabilmeyi tercih edebilecektir (Babat ve Morgan, 2009: 1076-1078).

Buradaki ilgi çekici durum, aslında çok taraflı yaptırımların bazı durumlarda tek taraflı yaptırımlarla örtüşme göstermesidir. Soğuk Savaş sonrası dönemde pek çok hükümet veya bölgesel aktör, BMGK yaptırımlarının dışında aynı hedeflere yönelik olarak yaptırıma benzetilebilecek önlemler uygulamıştır. Pek çok ülkeye BM tarafından yürütülen yaptırımlarla birlikte, BM-dışı yaptırımlar aynı anda uygulanmış, bu da bir *overlap* (üst üste binme) durumu oluşturmuştur. Yaptırımlar konusunda çalışan uluslararası bir hükümet-dışı kuruluş olan Akıllı Yaptırım Konsorsiyumu (Targeted Sanctions Consortium, TSC) verilerine göre, ABD, BM tarafından uygulanan 23 yaptırımdan yedisine; Avrupa Birliği (AB) ise altısına ek olarak kendileri de *overlap* yaratan yaptırımlar uygulamışlardır (Brzoska, 2015: 1340-1343).⁵

Devletlerin neden BMGK ile aynı hedeflere münhasıran yaptırım uyguladıklarını açıklamak ve birbirleri ile örtüşen bu yaptırımların amaçlarına

5 Burada sözü edilen TSC, Graduate Institute Geneva’nın akıllı yaptırımlar olarak bilinen uygulamalarla ilgili bir veritabanı projesidir. Prof. Dr. Thomas Biersteker’in başkanlığında yürütülen proje hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: www.graduateinstitute.ch/research-centres/global-governance-centre/targeted-sanctions-initiative.

ulaşım ulaşımadıklarını ölçmek kolay bir araştırma konusu olmadığı gibi, bu tip yatırımların ne derecede etkin olduğu veya birbirlerini tamamlayıcı etki gösterip göstermedikleri de kuşkusuz farklı bir araştırmanın konusudur. Bu makalenin kapsamı ve kısıtı açısından burada görece daha önemli olan, bir yatırımın hangi saiklerle hayata geçirildiğine değinmektir ki, bu husus, kavramsal çerçevenin bütünselliğini yakalamak açısından da zaten zaruridir. Yatırımların gerekçeleriyle ilgili çok sayıda görüş olmakla birlikte, temel neden, esasen yukarıda da belirtildiği gibi, hedef devleti uygulayıcı devletin istediği doğrultusunda bir politika izlemeye zorlamaktır.

Bu görüşe paralel bir yaklaşımı savunan Bayard ve diğerleri, yatırımların başlıca üç temel saik ile planlanıp icra edildiklerini iddia etmişlerdir. Birincisi, bir ülkenin davranışını ona ekonomik zarar vererek değiştirmeye çalışmak; ikincisi, ithal ikamesi mal edinmenin ekonomik maliyetini yükseltmek sureti ile hasımlarının askeri ve stratejik kabiliyetlerini azaltmak veya yavaşlatmak; üçüncüsü ise, bir ülkenin davranışından duyulan memnuniyetsizliği belirtmek için sembolik mesaj göndermektir (Bayard vd., 1983: 74). Faulkner'e göre de, uygulayıcı devletler nihai olarak hedef devletlerin davranışında belirgin bir değişim meydana getirmeyi hedeflerler, fakat aynı zamanda ona belirli bir mesaj iletmeyi de amaçlarlar. Bu bağlamda, genel olarak, uygulayıcı devlet daha güçlü ve gelişmiş bir devlet veya güçlü bir uluslararası koalisyon olurken, hedef daha az gelişmiş bir devlet olmaktadır (Faulkner, 2018).

Buraya kadar tanımı ve gerekçeleriyle ilgili bir kavramsal çerçevenin çizilmeye çalışıldığı yatırım rejiminin ne derecede başarılı olduğu da tartışmaya açık bir başka araştırma konusudur. Hufbauer'e göre, uygulayan ülke hedef ülkede ılımlı bir politik değişimi hedefliyorsa, yatırımların başarısı en iyi koşulda dahi yarı yarıya olacaktır. Rejim değişimi gibi daha büyük amaçlar sözkonusu olduğunda ise, yatırımların ancak üçte biri başarılı olabilmektedir (Hufbauer vd., 1990: 158). Yatırımları büyük güçlere olan olumsuz etkileri açısından yorumlayan Haas ise, tek taraflı uygulamaların çok ender olarak başarılı olduğunu, genel olarak uygulayıcı ülkelerin bu yatırımlar neticesinde yatırım olanakları ve pazar payı kaybı açısından rakiplerine oranla dezavantajlı konuma sürüklendiklerini belirtmiştir. Bu nedenle, sözkonusu büyük güçlerden olan ABD yalnızca çok taraflı uygulamaların bir parçası olarak yatırımlara katılmalıdır (Haas, 1997: 80-81). Haas'ın yargısı esasen çok da yanlış değildir ve ABD'nin Rusya'ya Ukrayna krizinden sonra uygulamaya koyduğu tek taraflı yatırımlar bunun bir örneğini oluşturması açısından ilgi çekicidir. Sözkonusu yatırımlar kapsamında, ABD, Rus iş adamlarının ve politikacılarının ülkesine girişlerini durdurmuş; Bank Rossiya ile Volga Group gibi Rus firmalarının faaliyetlerini engellemiş; belli sektörlerdeki Rus firmalarıyla olan finansal ilişkilere sınırlamalar getirmiştir. Öte yandan, ABD'nin bu ülkeye ihraç ettiği 84 kalem nükleer reaktör, boyler, makine ve ekipmanın değerinin 2 milyar 313

milyon dolar olduğu göz önüne alındığında, Rusya'ya verilen zarar kadar kendi ekonomisinin de önemli zarara uğradığı açıktır (Sümer, 2015: 471). Kavramla ilgili kuramsal tartışma başlıkları elbette bu kısımda anlatılanlarla sınırlı değildir. Yaptırımın kurumsal ve normatif açıdan değerlendirilmesi, bir yaptırım türü olarak akıllı yaptırım, ve uluslararası hukuk açısından yaptırımların meşruiyeti, burada ele alınmayan farklı çalışmaların konusu olarak incelenebilecek araştırılmaya değer alt başlıklardır.

2. ABD'de Yaptırımlar Konusunda Uygulanabilir Hukuk ve Sistemin Çalışması

ABD, dış politika ve güvenlik politikalarını çoğu zaman realist bir paradigma çerçevesinde çıkar odaklı bir stratejiye dayandırıyor da, sözü edilen politikaların belirli durumlarda normatif bir yaklaşımla hukuk düzenlemelerine dayandırıldığı da bilinmektedir. 11 Eylül sonrasında gerçekleştirilen teröre-karşı-küresel-savaş (global-war-on-terror) hareketlerinin temel dayanağı olan Askeri Kuvvet Kullanma Yetkilendirmesi (Authorization for Use of Military Force); Suriye'deki ayrılıkçı Kürt terör gruplarına yapılan yardımın asli yasal gerekçesi sayılan 2015 Ulusal Savunma Yetkilendirme Yasası (National Defense Authorization Act of 2015); askeri yardımların insan haklarına uygunluğunu düzenleyen 1961 Dış Yardım Yasası (Foreign Assistance Act of 1961) ve 1976 Silah İhracatı Kontrol Yasası (Arms Export Control Act of 1976) bu düzenlemelerin önemli örneklerindedir.⁶ ABD'nin tek taraflı yaptırımları da, benzer biçimde, konuyla ilgili uygulanabilir hukukun (applicable law) parçası olarak Yasama (Kongre) tarafından kabul edildikten sonra Yürütme'nin (Başkan) onayı ile yürürlüğe giren yasalar çerçevesinde hayata geçirilmektedir. Bunların dışında, Yürütme tarafından hazırlanan Başkanlık Emirleri (Executive Orders) çerçevesinde uygulanan yaptırımlar var ise de, bunlar daha çok yardımcı

6 AUMF için bkz.: PUBLIC LAW 107-40—SEPT. 18, 2001, <https://www.congress.gov/107/plaws/publ40/PLAW-107publ40.pdf>. NDAA 2015, Senatör (D) Carl Levin ve Temsilci (R) Howard Philip “Buck” McKeon tarafından hazırlandığı için tam adı ‘Carl Levin and Howard P. “Buck” McKeon National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2015’dir. Yasa için bkz.: <https://www.congress.gov/113/plaws/publ291/PLAW-113publ291.pdf>. Güvenlik yardımlarının, uygulanan ülkede insan hakları ihlalleri görülmesi durumunda askıya alınarak yaptırıma konu olabileceğini öngören 1961 Dış Yardım Yasası için bkz.: <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/STATUTE-75/pdf/STATUTE-75-Pg424-2.pdf>. Benzeri bir düzenleme olan 1976 Silah İhracatı Kontrol Yasası için bkz.: <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/STATUTE-90/pdf/STATUTE-90-Pg729.pdf>.

enstrüman niteliğinde olup, burada hukuki kaide ve siyasi gelenek, hedef ülke veya ülkelere uygulanacak yaptırımların müstakil bir yasaya istinat ettirilmesidir.

Yirminci yüzyılın ilk yarısında ve devamındaki Soğuk Savaş boyunca Yürütme'ye yaptırım yetkisi veren önemli yasalar hazırlanmış ve hayata geçirilmiştir. Yürürlüğe giren bu düzenlemelerin büyük çoğunluğu da, Başkanlık Ofisi'ne ithalat-ihracat ilişkisi bağlamında diğer devletlere ekonomik ambargo uygulama olanağı sağlamıştır.⁷ Halen Küba'ya uygulanan yaptırımların temel yasal dayanağı olan 1917 Düşmanla Ticaret Yasası (Trading with the Enemy Act of 1917); yukarıda sözü edilen 1961 Dış Yardım Yasası; aralarında Türkiye, Myanmar ve Çin'in de olduğu 34 yaptırım uygulamasının dayandırıldığı 1977 Uluslararası Acil Durum Ekonomik Yetkiler Yasası (International Emergency Economic Powers Act of 1977) ve 2018'de başka bir düzenlemeyle değiştirilerek yürürlükten kalkan 1979 İhracat Yönetim Yasası (Export Administration Act of 1979), üstlendikleri hukuki, siyasi ve tarihsel roller açısından belirleyici düzenlemelerdir.⁸ ABD, Soğuk Savaş'tan sonra da bu yasalara istinaden yaptırım uygulamalarına devam etmiş, 11 Eylül sonrası dönemde ise yaptırımlar artarak, en az zorlayıcı diplomasi ve doğrudan kuvvet kullanma kadar önemli bir dış politika aracı haline gelmiştir. 11 Eylül sonrasında ise iki yeni yasa uluslararası topluluğun dikkatini çekmeye başlamıştır ki, bunlar, 14 Aralık 2012 tarihinde

7 Yürürlüğe giren ve aşağıda örneklendirilen düzenlemeler neticesinde, sözkonusu yasalara istinaden herhangi bir yaptırımın uygulanması için doğrudan Başkan'a yetki verilmesi not edilmesi gerekli önemli bir husustur. Bu yasalarda açıkça Yasama'nın yetki alanını kısıtlayacak şekilde Yürütme'nin inisiyatifine öncelik tanınmıştır. Bu yargıyı, yasalardaki ilgili maddeleri göstererek kanıtlayan bir inceleme için bkz.: Frederick Appiah Afriyie, "Legislative Authority of U.S Unilateral Economic Sanctions Against the Democratic People's Republic Of North Korea (DPRK)", *Journal of Social and Political Sciences*, 2019, Cilt 2, No.3, 570-581.

8 Burada sözü edilen yasaların tümü, 1979 İhracat Yönetim Yasası hariç, halen yürürlükte olup, ABD'nin tek taraflı yaptırım uygulamaları için uygulanabilir hukukun önemli parçaları niteliğindedir. 1979 yasası ise 2018 İhracat Kontrol Yasası (Export Controls Act of 2018) ile değiştirilmiştir. 1917 Düşmanla Ticaret Yasası için bkz.: <https://www.govinfo.gov/app/details/USCODE-2011-title50/USCODE-2011-title50-app-tradingwi/context>. 1977 Uluslararası Acil Durumlar için Ekonomik Yetkiler Yasası için bkz.: <https://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title50/chapter35&edition=prelim>. 1979 İhracat Yönetim Yasası için bkz.: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-93/pdf/STATUTE-93-Pg503.pdf#page=1>. 2018 İhracat Kontrol Yasası'nın (Export Controls Act of 2018) yer aldığı NDAA 2019 için bkz.: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-115pub1232/html/PLAW-115pub1232.htm>.

yürürlüğe giren Küresel Magnitsky Yasası (Global Magnitsky Act, GMA)⁹ ve 2 Ağustos 2017 tarihinde yürürlüğe giren Amerika'nın Yaptırımlar Yoluyla Hasımlarıyla Mücadele Yasası'dır (Countering America's Adversaries Through Sanctions Act, CAATSA).¹⁰

GMA, Aralık 2012'de Obama Yönetimi tarafından Rus vergi avukatı Sergei Magnitsky'nin tutuklu bulunduğu cezaevinde hayatını kaybetmesi sonucunda olayda sorumluluğu olan Rus devlet görevlileri için getirilen bir yaptırım yasasıdır. Düzenlemeye 2016 yılından itibaren uluslararası geçerlik kazandırılmış, yasanın içeriği, insan hakları ihlalinde bulunan bütün ülkelerin vatandaşlarına ve kurumlarına yaptırım uygulanmasına olanak verecek şekilde genişletilmiştir. GMA, Hazine Bakanı'na herhangi bir ülkenin vatandaşlarına ait varlıkların dondurulması; bu hareketin önceden haber verilmeksizin icraya konulması ve gerektiğinde Bakanlık izniyle kaldırılması yetkileri vermiş; böylelikle, 'Yönetim erkinin arsenalindeki güçlü bir silah' halini almıştır (CAPI, 2018). Yasa, 2016'dan sonra etkin bir biçimde Rusya dışında kalan ülkelerin kişi ve kurumlarına da uygulamaya koyulmuş, bu politika doğrultusunda Trump Yönetimi aralarında Hong Kong yöneticilerinin de olduğu pek çok yabancı devlet yetkilisine yaptırım getirmiştir.

İkinci düzenleme olan CAATSA, aslında amacı ve lafzı itibarı ile müstakil olarak insan hakları ihlallerine karşı oluşturulmuş bir yasa değildir. Söz konusu düzenleme, bölüm başlıklarından ve maddelerinden de anlaşılacağı gibi, esasen Rusya, İran ve Kuzey Kore'nin uluslararası barış ve güvenlik için oluşturdukları varsayılan tehditleri önlemek üzere hazırlanıp yürürlüğe girmiştir.¹¹ Bununla birlikte, yasanın İran'la ilgili 106. Bölümü¹²; Rusya'yla ilgili 228. Bölümü¹³ ve Kuzey Kore'yi kapsayan Altbaşlık-B¹⁴, açıkça insan hakları ihlalleri ile ilgili yaptırımları da düzenlemektedir. CAATSA, sadece Amerikan siyasi çıkarlarını

9 Yasanın tam metni için bkz.: Public Law 112 - 208 - Russia and Moldova Jackson-Vanik Repeal and Sergei Magnitsky Rule of Law Accountability Act of 2012. Yasanın tam metni için bkz.: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-112publ208/pdf/PLAW-112publ208.pdf>.

10 Yasanın tam metni için bkz.: Public Law 115-44. <https://www.congress.gov/115/plaws/publ44/PLAW-115publ44.pdf>.

11 CAATSA'nın 103. Bölümü (Section 103) İran'ın Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya yönelik konvansiyonel ve asimetrik tehditlerine ilişkindir. Rusya ile ilgili 224. Bölümde (Section 224) ise bu ülkenin sibergüvenlik için oluşturduğu tehdit vurgulanmıştır. Kuzey Kore ile ilgili Altbaşlık-A'nın (Subtitle-A) maddelerinde de BMGK yaptırımlarının uygulanma amacına işaret edilmiştir.

12 İlgili bölüm için bkz.: CAATSA, Section 106.

13 İlgili bölüm için bkz.: CAATSA, Section 228.

14 İlgili altbaşlık için bkz.: CAATSA, Subtitle-B.

koruma amacıyla yürürlüğe konulması; bu bağlamda, insan hakları ihlalleri ile çok da ilgilenmemesi ve ABD'nin bu düzenleme ile uluslararası hukukun *jus cogens* kurallarından olan devletlerin egemen eşitliği ve karışmama ilkesini ihlal ederek yabancı ülkelerin iç işlerine müdahale etmek için araçsallaştırıldığı eleştirilerini de beraberinde getirmiştir. Avusturya ve Almanya, yaptıkları bir ortak açıklamada, CAATSA'nın uluslararası yaptırımlardaki işbirliğini tek taraflı amaçlar uğruna saptırdığını, dahası, ABD'nin Avrupa'ya sıvılaştırılmış doğalgaz satmak, böylece Rus doğalgazının Avrupa pazarına girişine son vermek amacını açıkça ortaya koyduğunu da iddia etmişlerdir (Almanya Dışişleri Bakanlığı, 2017).¹⁵

Yasanın, içeriğindeki insan hakları hükümlerinin dışında kalan politik gerekçelerle uygulanması, ABD dış politikasında belirgin bir sertleşmeye yol açmış ve Washington'ı zaman zaman geleneksel müttefikleriyle çözümü zor çatışma süreçlerine sürüklemiştir. NATO üyesi Türkiye'nin yüksek-irtifa hava savunma sistemi gereksinimi için Rusya'dan hazır alım yoluyla S-400 füzelerini satın almasının ardından, ABD 6 Nisan 2021'de CAATSA yaptırımlarını uygulamaya koymuştur. Yaptırım kapsamında, Türkiye'deki bir kurumun (Savunma Sanayii Başkanlığı) ABD'den ihracat lisansı almayacağı; ABD'nin ve bağlantılı olduğu uluslararası finans kuruluşlarının kredilerinden faydalanamayacağı; bu kurumda çalışan dört yöneticinin ise ABD'deki mal varlıklarının dondurulacağı ve vize kısıtlamalarına tabi olacakları hükmüne bağlanmıştır (ABD Dışişleri Bakanlığı, 2021).

Yasama tarafından hazırlanıp Yürütme'nin onayından geçtikten sonra yasalaşan yaptırım düzenlemelerinin uygulanması ve gözetilmesi Dışişleri Bakanlığı bürokrasisi içinde pek çok otorite tarafından gerçekleştiriliyorsa da, bu konudaki birincil sorumlu Hazine Bakanlığı'na bağlı Yabancı Varlıkların Kontrolü Ofisi'dir (Office of Foreign Assets Control, OFAC). Yaptırım uygulanacak kişi ve kurumlar, OFAC tarafından hazırlanan ve sürekli güncellenen Özel Olarak Belirlenmiş Uyrıklar ve Engellenen Kişiler (Specially Designated Nationals and Blocked Persons, SDN) listesinde açıklanmaktadır. Yaptırım süreci, Yürütme'nin genellikle nükleer, biyolojik ve kimyasal silahların yayılması veya olağandışı bir dış tehdidin varlığı durumunda bir Başkanlık Emri yayımlaması suretiyle başlatılmaktadır. Söz konusu Başkanlık Emri, geçerlik süresi Başkan tarafından uzatılmadığı takdirde veya Kongre tarafından sonlandırılmadığı sürece, bir yıl uygulanabilmekte; ayrıca, Kongre, bu süre

15 CAATSA, ABD'nin kendi ekonomik çıkarlarını koruma amacıyla kullanıldığı iddiaları kapsamında, uluslararası ekonomi hukuku açısından da ilgi çekici bir tartışma başlığı oluşturmuştur. Konuyu bu bağlamda tartışan bir çalışma için bkz.: Perry S. Bechky, "Sanctions and the Blurred Boundaries of International Economic Law", *Missouri Law Review*, Cilt 83 (1), Winter 2018, s.1-38.

içinde yeni yaptırımlar uygulayan veya mevcut yaptırımları değiştiren farklı bir yasa da çıkarabilmektedir (T.C. Tahran Büyükelçiliği, 2019).

Amacı ve lafzı dikkate alındığında, GMA'nın ve CAATSA'nın, ABD yaptırım rejiminin güncel uygulanabilir hukuk düzenlemeleri olarak işlev gören asli enstrümanları olduğu söylenebilir. Ülkenin, diplomatik, siyasi ve askeri güç bileşenleri ile birlikte en az bu unsurlar kadar güçlü bir 'hukuki silah' olarak kullanıldıklarını iddia etmek de yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte, sözkonusu yasal düzenlemelere dayandırılarak uygulamaya konulan yaptırımların hedef ülkelerin davranışını değiştirmede ne kadar başarılı oldukları tartışmalıdır. İki yasaya istinaden hayata geçirilen yaptırımların uygulandıkları ülkelerde insan hakları bozulmalarının önüne geçip geçmediği bugüne kadar kapsamlı olarak ve nesnel bulgular doğrultusunda fazla tartışılmamıştır. Takip eden bölümde, esasen araştırmanın temel problematiğini teşkil eden bu sorunun cevabı bulunmaya çalışılacaktır.

3. Vaka Çalışmaları

Bu bölümde, Rusya, Çin ve İran'da 2016 sonrası dönemde insan haklarındaki değişimler incelenecektir. Sözkonusu ülkelerin seçimi ve zaman aralığının belirlenmesinde, GMA ve CAATSA'nın yürürlüğe giriş tarihleri ve bu yasalara istinaden yaptırım uygulanan ülkeler dikkate alınmıştır.

3.1. İnsan Hakları Değerlendirmesinde Yöntem

İnsan hakları, dünyanın her yerinde, savaş ve barış zamanında, bireyin ırkından, renginden, cinsiyetinden bağımsız olarak geçerli olan haklarıdır. Daha yalın biçimde, bütün insanları, her yerde, siyasi, hukuksal ve sosyal istismlardan korumaya yardım eden normlar olarak da tanımlanabilir (Zalta vd., 2017). Sözkonusu haklar arasında bulunan yaşama hakkı, adil yargılanma hakkı, ifade özgürlüğü, inanç özgürlüğü, ikamet ve dolaşım özgürlüğü, seçme ve seçilme hakkı önemli insan haklarından olup; 10 Aralık 1948'de yürürlüğe giren İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi¹⁶; 3 Ocak 1976'da yürürlüğe giren ve 'İkiz Sözleşmeler' (Twin Covenants) olarak bilinen Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin

¹⁶ Beyannamenin tam metni için bkz.: The Universal Declaration of Human Rights (UDHR), <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20590/volume-590-I-8547-English.pdf>

Uluslararası Sözleşme¹⁷ ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme¹⁸; ve 3 Eylül 1952’de yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi¹⁹ gibi temel düzenlemelerle güvence altına alınmıştır.

Belirli bir ülkedeki insan haklarında meydana gelen gelişmenin (improvement) veya bozulmanın (deterioration) ölçümü ile ilgili farklı metodolojik yaklaşımlar mevcuttur. Bu çalışmada, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği’nin (Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, OHCHR) bu konuda hazırladığı rehberde gösterilen yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde, insan hakları değerlendirmesi, gösterge (indicator) olarak tanımlanan verilerin incelenmesi ile gerçekleştirilmektedir. Gösterge, insan hakları normları ve standartlarıyla ilgili bir nesne, olay, faaliyet veya sonuç hakkındaki özel bilgidir (OHCHR, 2012: 16). Göstergeler nicel veya nitel olarak ikiye ayrılmakta; nicel göstergeler istatistik verilerine dayalı sayısal verilerden oluşurken, nitel göstergeler ise incelenen haklarla ilgili sayısal olmayan verileri ihtiva etmektedir. Bu doğrultuda, aşağıdaki üç kısımda, 2017’den bugüne GMA ve CAATSA yatırımlarının uygulandığı Rusya, Çin ve İran’daki ayrımcılığa uğramama hakkı, yaşama ve güvenlik hakkı, adil yargılanma hakkı, ifade özgürlüğü, inanç özgürlüğü, özel hayatın gizliliği, örgütlenme özgürlüğü ve çalışma hakkı değişimleri dikkate alınacak; böylece yatırımların ne derecede etkin oldukları saptanmaya çalışılacaktır. Uygulanan yatırımlarla ilgili bilgi, Center for Advanced Defense Studies’e ait C4ADS Sanctions Explorer veritabanından alınmıştır.²⁰ Araştırmada incelenen ülkelerde yukarıda açıklanan temel hakların değerlendirmesindeki nicel göstergeler, World Justice Project/Rule of Law Index’teki (WJP/RoLI) Temel Haklar bölümünden temin edilmiştir.²¹ Nitel göstergeler ise, ABD Dışişleri Bakanlığı Demokrasi, İnsan

17 Sözleşmenin tam metni için bkz.: International Covenant on Civil and Political Rights, <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf>

18 Sözleşmenin tam metni için bkz.: International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20993/volume-993-I-14531-English.pdf>

19 Sözleşmenin tam metni için bkz.: European Convention on Human Rights, <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=basictexts&c>.

20 C4ADS Sanctions Explorer için bkz.: <https://sanctionsexplorer.org/about>. Veritabanını hazırlayan kurum olan Center for Advanced Defense Studies için bkz.: <http://c4ads.org/>.

21 Endekste ‘0’ en kötü durumu, ‘1’ en iyi durumu göstermektedir. Kurumun raporları için bkz.: World Justice Project-Rule of Law Index, <https://worldjusticeproject.org/our-work/research-and-data/wjp-rule-law-index-2020>

Hakları ve Çalışma Bürosu raporları²², Human Rights Watch raporları²³, ve Amnesty International raporlarından alınmıştır.²⁴

3.2. Rusya

ABD, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne (SSCB) Afganistan'ın işgali üzerine Carter Yönetimi tarafından hayata geçirilen 1980 tahl ambargosundan sonra müstakil yasalarla düzenlenen tek taraflı bir yaptırım politikası benimsemekten kaçınmıştır. Bunun sebebi, ağırlıklı olarak, Soğuk Savaş sonrasında imzalanan silahsızlanma anlaşmalarıyla siyasi tansiyonun düşmesi; Rusya'nın Dünya Bankası ve IMF'ye katılımı; Çeçenistan ve Gürcistan'daki silahlı çatışmalara ABD'nin yüksek profilli bir karşılık vermek istemeyişidir. Ancak, Soğuk Savaş sonrasında benimsenen ve 11 Eylül'den sonra da sürdürülen bu politika, 2014'te Rusya'nın Ukrayna'daki çatışmalara müdahil olması neticesinde Donetsk ve Luhansk'ta uluslararası topluğun tanımadığı iki ayrı devletin kurulması ve Kırım'ın ilhaki ile kırılmaya uğramış, ABD, Rusya'ya karşı kapsamlı bir yaptırım politikası planlayarak hayata geçirmiştir. Putin iktidarının karıştığı iddia edilen yolsuzlukları araştırırken tutuklanan avukat Sergei Magnitsky'nin cezaevinde kuşkulu ölümü üzerine Rus devlet yetkilileri, Magnitsky Yasası'na istinaden, Obama Yönetimi tarafından yaptırım listesine alınmış, bu yaptırımlar Trump Yönetimi ve Ocak 2021'de işbaşına gelen Biden Yönetimi tarafından GMA çerçevesinde artan ölçekte devam ettirilmiştir.

ABD, 2014-2017 arasında Rusya'ya GMA'ya dayalı 44 yaptırım uygulamış, ayrıca 2014 Ukrayna Egemenlik, Bütünlük, Demokrasi ve Ekonomik İstikarara Destek Yasası (The Support for the Sovereignty, Integrity, Democracy, and Economic Stability of Ukraine Act of 2014) gereğince, ülkedeki özelleştirme girişimlerine 10 milyon dolar ve üzerinde destek veren kişi ve kurumları da yaptırım listesine almıştır (CRS, 2017: 49). Trump Yönetimi, ayrıca insan hakları ihlalleri nedeniyle 2018'de 55 kişiye (CRS, 2019: 2); 2019'da ise 6 kişiye yaptırım uygulanmasına karar vermiştir (CRS, 2020: 2). Halen GMA

22 ABD Dışişleri Bakanlığı raporları için bkz.: Country Reports on Human Rights Practices, Department of State, <https://www.state.gov/reports-bureau-of-democracy-human-rights-and-labor/country-reports-on-human-rights-practices/>

23 Kurumun raporları için bkz.: Reports, Human Rights Watch, <https://www.hrw.org/publications>

24 Kurumun raporları için bkz.: Countries, Amnesty International, <https://www.amnesty.org/en/countries/>

kapsamında 2 birey; CAATSA kapsamında ise 23 birey ve 7 kurum yaptırım altındadır (Sanctions Explorer, 2021).²⁵

Yaptırımların Rusya'daki etkisi karışık olmakla birlikte, Tablo-1A'daki WJP/RoLI verileri ve Tablo-1B'deki yüzdelerdeki değişim oranları incelendiğinde, minör düzeyde bir gelişmenin olduğu gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, ülkede incelenen dönemde ciddi hak ihlallerinin meydana geldiğine dair güvenilir kanıtlar da vardır. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın raporuna göre, 2017 itibarı ile, ülkede 117 kişi siyasi görüşlerinden ötürü tutuklu olup, bunlardan 70'inin dini inançlarından ötürü hapisanede buldukları belirtilmiştir (ABD Dışişleri Bakanlığı, 2017: 15). COVID-19 salgını müteakiben, pandemiyi yönetimi hakkında eleştirel görüş bildiren bağımsız medya üzerindeki baskılar artmış; ayrıca, 2020'den itibaren LGBTI birey ve toplulukları da baskıların hedefi konumuna gelmeye başlamıştır. Sadece 2019'da, sosyal medyada yaptıkları açıklamalar nedeniyle 'aşırılıkçılık' suçlamasıyla 589 kişi hakkında dava açılmıştır (ABD Dışişleri Bakanlığı, 2020: 21-22). Ülkedeki düşünce kuruluşlarının da ciddi baskı altında olduğuna dair kanıtlanmış iddialar mevcuttur. Moskova'da Alexander Verkhovsky tarafından yönetilen SOVA Center savcılık tarafından 'istenmeyen kurum' ilan edilmiş, web sitesinin iki ABD vakfıyla ilişkide olması 'şüpheli' olarak değerlendirilmiştir (HRW, 2018: 443).

Rusya'daki insan haklarına ait WJP/RoLI değerlerinin Tablo-1A'daki 2017-2020 arasında kalan yüzdelerdeki değişimlerine bakıldığında, endeksteeki Temel Haklar'ı içeren sekiz ayrı hakta ardışık yıllar içinde meydana gelen minör gelişmelerin bozulmalardan ve sabit kalma durumundan daha fazla olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, ABD Dışişleri Bakanlığı ve uluslararası hükümet-dışı kuruluşlara ait insan hakları raporlarındaki saptamalar göz önüne alındığında, ciddi hak ihlali vakalarının halen devam etmekte olduğu da açıktır. Netice olarak, sözkonusu nicel ve nitel göstergelerdeki bulgular kümülatif olarak analiz edildiğinde, Rusya'ya uygulanan GMA/CAATSA yaptırımlarının kısmen etki gösterdiği, devletin davranışını istenen yöne doğru değiştirmede işlevsel olduğu değerlendirilmektedir.

25 Rusya GMA ve CAATSA yaptırımlarıyla ilgili bireyler ve kurumlar hakkında ayrıntılı döküm için ayrıca bkz.: OFAC Rusya Yaptırımları, Sanctions Explorer, <https://sanctionsexplorer.org/search>.

Tablo-1a: Rusya / WJP/RoLI Temel Haklar Göstergeler Değerleri

Temel Hak	2016	2017-18	2019	2020
Ayrımcılığa Uğramama	0.59	0.58	0.57	0.58
Yaşama ve Güvenlik	0.40	0.44	0.48	0.45
Adil Yargılanma	0.34	0.37	0.38	0.36
İfade Özgürlüğü	0.41	0.42	0.39	0.39
İnanç Özgürlüğü	0.56	0.52	0.57	0.54
Özel Hayatın Gizliliği	0.18	0.19	0.24	0.20
Örgütlenme Özgürlüğü	0.42	0.45	0.41	0.41
Çalışma Hakkı	0.61	0.57	0.56	0.57

Kaynak: WJP/RoLI: 2016/2017-18/2019/2020

Tablo-1b: Rusya / Gelişme - Bozulma Değişim Oranları (%)

Temel Hak	2017-18	2019	2020
Ayrımcılığa Uğramama	-1.69	-1.72	1.75
Yaşama ve Güvenlik	9.99	9.09	-6.24
Adil Yargılanma	8.82	2.70	-5.26
İfade Özgürlüğü	2.43	-7.14	0
İnanç Özgürlüğü	-7.14	9.61	-5.26
Özel Hayatın Gizliliği	5.55	26.31	-16.66
Örgütlenme Özgürlüğü	7.14	-8.88	0
Çalışma Hakkı	-6.55	-1.75	1.78

3.3. Çin

ABD'nin Çin'e insan hakları nedeniyle uyguladığı yaptırımlar 1989 Tiananmen Meydanı gösterilerine kadar dayanmakta olup, bu kapsamda 1989, 1990 ve 1991'de üç ayrı yaptırım yasası yürürlüğe koyulmuştur (CRS, 2016). İnsan hakları ihlalleri zaman içinde duruma-göre (case-by-case) politikası ile değerlendirilmiş ve iki yasa haricindeki diğer yaptırım düzenlemeleri yürürlükten kaldırılmıştır. Bugün GMA kapsamında 3 bireysel; CAATSA

kapsamında ise 1 bireysel ve 1 kurumsal olmak üzere toplam 5 yaptırım uygulaması yürürlüktedir (Sanctions Explorer, 2021).²⁶

Ülkede siyasi baskı, kitlesel sansür ve gözetimin yaygın ve sistematik olarak yapıldığına dair kuşkuya yer bırakmayacak nitelikte bulgular vardır. Çin halkı ve farklı etnisitelere mensup birey ve toplulukların ifade özgürlükleri engellenmekte, yargı sistemi bu baskı politikası için bir araç olarak kullanılmaktadır. Hong Kong'da 2014 yılında meydana gelen gösterilere internet üzerinden destek verenler hakkında soruşturma açılmış, bunlardan biri olan Su Changlan, sadece sosyal medya paylaşımı yaptığı için 31 Mart 2017'de Foshan İstinaf Mahkemesi tarafından üç yıl hapis cezasına çarptırılmıştır (ABD Dışişleri Bakanlığı, 2017: 21). Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşayan Uygur Türklerine yönelik keyfi gözaltı ve uzun tutukluluk olayları dikkat çekici boyuttadır. Sincan toplama kampında 2017'den beri tutulan Abdülgafir Hafız 2020'de hayatını kaybetmiştir. Yetkili makamlar Hafız'ın tüberküloz ve pnömani nedeniyle öldüğünü açıklamış, ancak bu açıklama Hafız'ın bu süre içinde kampta herhangi bir yasal gerekçesi olmadan tutulduğu gerçeğini ortadan kaldırmamıştır (ABD Dışişleri Bakanlığı, 2020: 2).

Bir başka örneği teşkil eden Uygur gazeteci Ekber Esad'ın Sincan'da 2016'da tutuklandığından beri nerede olduğu ve sağlık durumu beş yıldır bilinmemektedir. İfade özgürlüğünün ve yaşam hakkının ihlali sadece Uygur Türkleri ile de sınırlı değildir. Wuhan'da 2020'de COVID-19 salgını hakkında sağlık görevlileriyle röportaj yaptıktan sonra bulgularını sosyal medya üzerinden halkla paylaşan gazeteciler Chen Qiushi, Li Zehua, Zhang Zhan ve Fang Bin kaybolmuştur ve 2020 sonu itibarıyla nerede oldukları bilinmemektedir (ABD Dışişleri Bakanlığı, 2020: 3). Komünist Parti, 2019'da Ulusal Denetleme Komisyonu adı altında yeni bir güvenlik merci kurmuş, bu merciye *liuzhi* olarak bilinen bir tutuklama yöntemi uygulamakla yetkilendirmiştir. Yeni yöntem gereği, Komsiyon tarafından gözaltına alınan kişiler altı ay boyunca hiçkimse ile görüştürülmemekte, müdafî hakkını kullanamamaktadır. Çin'in eski Kamu Güvenliği Bakan Yardımcısı ve zamanın Interpol Yöneticisi Meng Hongwei, *liuzhi* yönetmeliği kapsamında gözaltına alınmış, 2020'de onüç yıl altı ay hapis cezasına çarptırılmıştır (HRW, 2019: 135).

Çin'in WJP/RoLI değerlerine ait 2017-2020 arası yüzdelerdeki değişimler incelendiğinde, endeksin Temel Haklar kategorisinde yer alan sekiz hakta bozulmaların gelişmelerden daha fazla olduğu görülmektedir. Tablo-2B'deki sonuçlar esas alındığında, 2019'da inanç özgürlüğünde % 26.66; 2020'de ise yaşama ve güvenlik özgürlüğünde % 24.44 oranında majör bozulma olduğu

26 Çin GMA ve CAATSA yaptırımlarıyla ilgili bireyler ve kurumlar hakkında ayrıca detaylı bir döküm için bkz.: OFAC Çin Yaptırımları, Sanctions Explorer, <https://sanctionsexplorer.org/search>.

gözlemlenmektedir. ABD Dışişleri Bakanlığı ve uluslararası hükümet-dışı kuruluşların çalışmalarında yer alan nitel göstergelerdeki vakalar da bu bulguları destekler mahiyettedir. İncelenen veriler değerlendirildiği zaman, Çin'e uygulanan GMA/CAATSA yaptırımlarının, ülkenin araştırmaya esas olan endekste yer alan Temel Haklar konusundaki davranışını değiştirme amacına ulaşamadığı sonucuna varılmaktadır.

Tablo-2a: Çin / WJP/RoLI Temel Haklar Gösterge Değerleri

Temel Hak	2016	2017-18	2019	2020
Ayrımcılığa Uğramama	0.45	0.43	0.5	0.46
Yaşama ve Güvenlik	0.48	0.45	0.45	0.34
Adil Yargılanma	0.51	0.51	0.51	0.48
İfade Özgürlüğü	0.14	0.14	0.12	0.14
İnanç Özgürlüğü	0.30	0.30	0.22	0.18
Özel Hayatın Gizliliği	0.22	0.22	0.30	0.23
Örgütlenme Özgürlüğü	0.18	0.18	0.17	0.17
Çalışma Hakkı	0.30	0.27	0.32	0.31

Kaynak: WJP/RoLI: 2016/2017-18/2019/2020

Tablo-2b: Çin / Gelişme - Bozulma Değişim Oranları (%)

Temel Hak	2017-18	2019	2020
Ayrımcılığa Uğramama	-4.44	4.65	2.22
Yaşama ve Güvenlik	-6.25	4.65	-24.44
Adil Yargılanma	0	0	-5.88
İfade Özgürlüğü	0	-14.28	16.66
İnanç Özgürlüğü	0	-26.66	-18.18
Özel Hayatın Gizliliği	0	36.36	-23.33
Örgütlenme Özgürlüğü	0	-5.55	0
Çalışma Hakkı	-10	18.51	-3.12

3.4. İran

ABD, İran'a karşı 1979 İslam Devrimi'nden bugüne geçen süre içinde insan haklarından ulusal güvenlik gerekçelerine kadar farklı nedenlerle ekonomik yaptırımlar uygulamıştır. Carter Yönetimi, 1979'da 12170 sayılı

Başkanlık Emri ile ABD'deki 12 milyon dolarlık İran varlıklarını dondurmuş; Reagan Yönetimi ise, 1984'te Beyrut'ta Hizbullah tarafından düzenlenen saldırıda 241 deniz piyadesinin öldürülmesi üzerine ülkeye ek yaptırımlar getirmiştir (Moarefy, 2016). İran'ın devlet terörizmini desteklediği ve kitlesel imha silahları edindiği gerekçeleriyle 1990'larda yeni yaptırımlar uygulanmış; Birinci Bush Yönetimi, 1992 İran-İrak Silahların Yayılmasını Önleme Yasası (Iran-Iraq Arms Non-Proliferation Act of 1992) kapsamında; Clinton Yönetimi ise, 12938 sayılı Başkanlık Emri çerçevesinde yaptırımları sürdürmüştür (Moarefy, 2016). 11 Eylül sonrası dönemde ise İkinci Bush Yönetimi 2006 İran Özgürlük Destek Yasası (Iran Freedom Support Act of 2006); Obama Yönetimi ise 2010 Kapsamlı İran Yaptırımları, Sorumluluk ve Tecrit Yasası (Comprehensive Iran Sanctions, Accountability and Divestment Act of 2010) kapsamında yaptırım rejimini genişleterek sürdürmüştür (Moarefy, 2016). Bugün, GMA kapsamında 9 birey, 18 kurum; CAATSA kapsamında ise 1 birey, 3 kurum yaptırım altında bulunmaktadır (Sanctions Explorerer, 2021).²⁷

İran, aşağıdaki WJP/RoLI verilerine ve nitel göstergelere bakıldığında, tek taraflı ABD yaptırım rejiminin en etkisiz olduğu ülke görünümündedir. GMA ve CAATSA uygulamalarının yürürlüğe girmesini takib eden dönemde tüm haklarda, belirli yıllardaki minör gelişmeler hariç, ciddi bozulmalara tanık olunmuştur. Örgütlenme özgürlüğü, inanç özgürlüğü, ifade özgürlüğü ve özel hayatın gizliliğinde, Tablo-3B'de görülebilecek % 34 ile % 65 arasında değişen majör bozulmalar gözlemlenmektedir. Ülkedeki en ciddi hak ihlali, kuşkusuz, yaşam ve güvenlik hakkıyla ilgili olup, özellikle uyuşturucu kullanımıyla ilgili idam cezaları devam etmektedir. Kereç'deki Recai Şar Cezaevi'nde 2017'de 26 kişi idam edilmiş, bu infazlar çoğu kez çocuklara bile seyrettirilmiştir. Aynı yıl ülkedeki toplam idam sayısı resmi kaynaklara göre 70 olarak açıklanmakla birlikte, ABD hükümetine sivil toplum örgütlerinden ulaşan duyumlara göre en az 437'dir (ABD Dışişleri Bakanlığı, 2017: 3). İfade özgürlüğünde de durum farklı değildir. Dini liderin istifasını ve yeni bir anayasa hazırlanmasını talep eden 24 aktivist, Haziran-Ağustos 2019 döneminde 'devlet aleyhine propaganda' suçlamasıyla tutuklanmıştır. Hakim Muhammed Moghiseh'in başkanlığındaki Tahran 28. Devrim Mahkemesi, aylık *Sedaye Parsi* gazetesinin yazı işleri müdürü Mesut Kazemi'ye dini lidere saldırı suçuyla dört buçuk yıl hapis cezası vermiştir (ABD Dışişleri Bakanlığı, 2019: 23).

Ülkedeki kadın hakları savunucularının çarptırıldıkları cezalar ise, cezada orantılılık ilkesine açıkça aykırıdır. İnsan hakları avukatı Nesrin Sotoudeh, 11 Mart 2020'de başörtüsü kanunlarına karşı şiddet içermeyen faaliyetleri nedeniyle

27 İran GMA ve CAATSA yaptırımlarıyla ilgili bireyler ve kurumlar hakkında ayrıntılı döküm için bkz.: OFAC İran Yaptırımları, Sanctions Explorerer, <https://sanctionsexplorer.org/search>.

33 yıl hapis cezasına çarptırılmış, temyiz sürecinden sonra cezası 12 yıla indirilmiştir (HRW, 2019: 286). Kadınların toplumsal yaşamdan dışlanmaları ise psiko-sosyal travmalara neden olmakta, inanca dayalı baskı politikaları, çoğu zaman intiharlara varan dramatik sonuçlar yaratabilmektedir. Seher Kodayari isimli 29 yaşındaki kadın, Tahran’da bir futbol maçını izlemek için stadyuma girmeye çalışırken gözaltına alınmış, mahkeme ‘başörtüsünü düzgün takmamak’ ve ‘polise direnmek’ nedeniyle altı ay hapis cezasına hükmetmiş; infaz tarihine kadar salıverilen Kodayari de kararı protesto için mahkeme önüne gelerek kendini ateşe vermiş ve hayatını kaybetmiştir (HRW, 2020: 288). Ülkede farklı inançlara mensup topluluklar üzerinde geniş çaplı ve sistematik baskı ve saldırılar da sürmekte olup, bunlardan en çok etkilenen gruplardan biri Bahâîlik dinine bağlı azınlıklardır. Bahâîler keyfî tutuklama, uzun gözaltı ve işkencelere maruz kalmakta, işyerleri cebirle kapatılmakta, mal ve mülkeleri müsadere edilmektedir. Bir Bahâî olan Farang Amiri 2017’de iki kişi tarafından öldürülmüş, suçlular yakalandıktan sonra kefaletle salıverilmiştir (Amnesty International 2017/18, 2018: 199).

İran’a ait WJP/RoLI değerlerindeki yüzdelerdeki değişimler incelendiğinde, Temel Haklar kapsamındaki sekiz hakta majör bozulmanın olduğu görülmektedir. İfade özgürlüğü 2019’da % 34.37 oranında; örgütlenme özgürlüğü ise aynı yıl % 58.62 oranında bozulmaya uğramıştır. Bu bulgu, ABD ve uluslararası hükümet-dışı kuruluşların insan hakları raporlarındaki nitel gösterge olarak kabul edilen olay, olgu ve anlatılarla da desteklenmektedir. Söz konusu bulgular ışığında, GMA/CAATSA yaptırımlarının, incelenen temel insan haklarının gelişme yönüne doğru değiştirilmesinde düzeltici bir etki yaratamadığı anlaşılmaktadır.

Tablo-3a: İran / WJP/RoLI Temel Haklar Gösterge Değerleri

Temel Hak	2016	2017-18	2019	2020
Ayrımcılığa Uğramama	0.38	0.38	0.45	0.44
Yaşama ve Güvenlik	0.34	0.34	0.28	0.23
Adil Yargılanma	0.47	0.47	0.45	0.40
İfade Özgürlüğü	0.32	0.32	0.21	0.19
İnanç Özgürlüğü	0.17	0.20	0.07	0.05
Özel Hayatın Gizliliği	0.11	0.22	0.14	0.12
Örgütlenme Özgürlüğü	0.30	0.29	0.12	0.12
Çalışma Hakkı	0.20	0.21	0.26	0.24

Kaynak: WJP/RoLI: 2016/2017-18/2019/2020

Tablo-3b: İran / Gelişme - Bozulma Değişim Oranları (%)

Temel Hak	2017-18	2019	2020
Ayrımcılığa Uğramama	0	18.42	-2.22
Yaşama ve Güvenlik	0	-17.64	-17.85
Adil Yargılanma	0	-4.25	-11.11
İfade Özgürlüğü	0	-34.37	-9.52
İnanç Özgürlüğü	17.64	-65	-28.57
Özel Hayatın Gizliliği	100	-36.36	-14.28
Örgütlenme Özgürlüğü	-3.33	-58.62	0
Çalışma Hakkı	5	23.80	-7.69

Sonuç

Yaptırım, bir egemen devletin, bir diğ erinin davranışını kuvvet kullanma veya kuvvet kullanma tehdidinin dışında kalan yöntemlerle deği ştirmesini amaçladığı edimidir. Yaptırımlarla ilgili tartışmalar, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bugüne kadar geçen zaman diliminde, yasallık, meşruiyet ve etkinlik münazaraları kapsamında pek çok araştırmaya konu olmuştur. ABD, yaptırımları bir dış politika enstrümanı olarak uzun erimli siyasi, ekonomik ve stratejik amaçlarına erişmek için kullanmasının dışında, bazı ülkelerde gerçekleştiği varsayılan insan hakları ihlallerinin önlemek amacıyla da kullanmaktadır. Yaptırımlar çoğu zaman müstakil bir yasaya dayandırılmakta olup, bu yasalardan GMA ve CAATSA, ilgili devletler, akademi, sivil toplum ve medya mecralarında kapsamlı olarak tartışılmaya başlanmıştır.

Bu araştırma, GMA ve CAATSA ile Rusya, Çin ve İran'daki insan hakları durumu arasında bir ilişki kurmayı ve yaptırımların hedef devletlerin davranışını deği ştirmede ne derecede etkin olduğunu bulmayı amaçlamıştır. Araştırmada incelenen ülkelerden Rusya'da, WJP/RoLI Temel Haklar kategorisindeki hak ihlallerinin devam ettiği, buna karşın, endeks verilerinde görece bir gelişme olduğu görülmüştür. Bulgu doğrultusunda, GMA/CAATSA yaptırımlarının Rusya'da kısmi etkinlik gösterdiği sonucuna varılmıştır. Çin ve İran'da ise, ilgili kategorideki hak ihlallerinin devam ettiği ve araştırılan zaman aralığı içinde endeks puanlarında majör bozulma yönünde bir değişim meydana geldiği anlaşılmıştır. Veriler ışığında, GMA/CAATSA düzenlemelerine istinaden uygulamaya koyulan yaptırımların hedef devletlerin davranışını deği ştirmede etkin olamadığı değerlendirilmiştir. Öte yandan, gelişmelerin ve bozulmaların, yaptırımlar dışında farklı nedenleri olabileceği için, incelenen devletlerdeki insan hakları ihlalleri ile yaptırımlar arasında pozitif veya negatif korelasyon kurmanın zor olacağı açıktır. Devletlerin iç/dış siyasi motivasyonları,

iç hukuk uygulamaları, güvenlik politikaları, sosyal dönüşümleri, ve ekonomik süreçleri, insan haklarında olumlu veya olumsuz yönde görülen değişimlere neden olabilecek faktörlerdir.

Yaptırım, tarih boyunca – en azından teorik anlamda – meşruiyeti ve etkinliği sorgulanan bir uygulama olagelmıştır. Araştırmanın sonuçları da bu varsayımı destekler mahiyettedir. Bununla birlikte, bu varsayım ve bulgulardan hareket ederek, özellikle insan hakları ihlalinde bulunan devletlere uygulanan yaptırımlara karşı radikal bir muhalif tutum içine girmek de gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Neticede, yaptırımların uygulamaya koyulmaması halinde hak ihlali görülen ülkelerde insan haklarının hangi yöne evrileceğini öngörebilmek olası değildir. Siyasi karar vericilerin, akademinin, sivil toplumun ve ilgili diğer kişi ve kurumların yapması gereken, GMA ve CAATSA yaptırımları gibi uygulamaların nasıl daha etkin hale getirilebileceğine yönelik araştırmalara devam etmek ve bunları ‘akıllı yaptırım’ gibi yaratıcı rejimlerle desteklemektir. Ayrıca, yeni yaptırım modellerinin politik ve ekonomik hedefler kapsamında kullanılmasını engellemeye yönelik reformist bir yaklaşımın da, ilkesel ve etkinlik açısından, yaptırım rejiminin itibar ve güvenilirliğine önemli katkı sağlaması muhtemeldir.

Kaynakça

Makaleler

- Afriyie, Frederick Appiah (2019), "Legislative Authority of U.S Unilateral Economic Sanctions Against the Democratic People`s Republic Of North Korea (DPRK)", *Journal of Social and Political Sciences*, 2 (3): 570-581.
- Bapat, Navin A. ve T. Clifton Morgan (2009), "Multilateral Versus Unilateral Sanctions Reconsidered: A Test Using New Data", *International Studies Quarterly*, 53 (4): 1075-1094.
- Barber, James (1979), "Economic Sanctions as a Policy Instrument", *International Affairs*, 5 (3): 367-384.
- Bayard, Thomas O., Joseph Pelzmani Jorge Perez-Lopez (1983). "Stakes and Risks in Economic Sanctions", *World Economy*, 6 (1): 73-88.
- Bechky, Perry S. (2018, "Sanctions and the Blurred Boundaries of International Economic Law", *Missouri Law Review*, 83 (1): 1-38.
- Brzoska, Michael (2015), "International Sanctions Before and Beyond UN Sanctions", *International Affairs*, 91 (6): 1339-1349.
- Dost, Süleyman ve Zehra Korkmaz (2015), "Savaşa Varmayan Zorlama Yolu Olarak Zararlı Karşılık ve Bazı Uygulamalar", *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5 (2): 111-157.

- Galtung, Johan (1967), "On the Effects of International Economic Sanctions: With Examples from the Case of Rhodesia", *World Politics*, 19 (3): 378 – 416.
- Haas, Richard N. (1997), "Sanctioning Madness", *Foreign Affairs*, 76 (6): 74-85.
- Hoffmann, Fredrik (1967), "The Functions of Economic Sanctions: A Comparative Analysis." *Journal of Peace Research*, 4 (2): 140-159.
- Hufbauer, Gary Clyde, Jeffrey J. Schott, Kimberly Ann Elliott, Barbara Oegg, 1990, *Economic Sanctions Reconsidered*, 1990, (Washington, D.C.): 1-25.
- Ilieva, Jana, Aleksandar Dashtevski, Filip Kokotovic (2016), "Economic Sanctions in International Law", *UTMS Journal of Economics*, 9 (2): 201-211.
- Kaempfer, William H. ve Anton D. Lowenberg (1999), "Unilateral Versus Multilateral International Sanctions: A Public Choice Perspective", *International Studies Quarterly*, 43 (1): 37-58.
- Nossal, Kim Richard (1989), "International Sanctions as International Punishment." *International Organization*, 43 (2): 301-322.
- O'Connell, Mary Ellen (2002), "Debating the Law of Sanctions", *European Journal of International Law*, 13 (1): 63-79.
- Pape, Robert A. (1997), "Why Economic Sanctions Do Not Work", *International Security*, 22 (2): 90-136.
- Pekşen, Dursun, (2019), "When Do Imposed Economic Sanctions Work?: A Critical Review of the Sanctions Effectiveness Literature", *Defence and Peace Economics*, 30 (6): 635-647.
- Sümer, Kutluk Kağan (2015), "Kırım'da Rus İşgalinden Sonra Rusya'ya Karşı Yaptırımların Ekonomik Sonuçları", *Eurasian Business & Economics Journal*, 3: 83-94.
- Şimşek, Galip Engin, "Uluslararası Hukuk Açısından Ekonomik Yaptırımlar ve ABD'nin Tek Taraflı Yaptırımlarının Kısa Bir Değerlendirilmesi", *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 78 (4): 2049-2078.

BM Belgeleri

- HR/PUB/12/5, OHCHR, Human Rights Indicators: A Guide to Measurement and Implementation, New York, United Nations, 2012.
- S/RES/661, Security Council resolution 661 (1990) [on sanctions against Iraq]
- S/RES/666, Security Council resolution 666 (1990) [on the situation regarding foodstuffs in Iraq and Kuwait]
- S/RES/667, Security Council resolution 667 (1990) [on Iraqi actions against diplomatic missions and their personnel in Kuwait]
- S/RES/687, Security Council resolution 687 (1991) [on restoration of the sovereignty, independence and territorial integrity of Kuwait]

ABD Devlet Belgeleri

- CRS (2016), *China: Economic Sanctions*, (Washington, D.C.).
- CRS (2017) *Russia: Background and U.S. Policy*, (Washington, D.C.).
- CRS (2020), *U.S. Sanctions on Russia: An Overview*, (Washington, D.C.).
- CRS, (2019), *U.S. Sanctions on Russia: An Overview*, (Washington, D.C.).
- Department of State (2017), *China 2017 Human Rights Raporu*, (Washington, D.C.).

- Department of State (2017), *Iran 2017 Human Rights Raporu*, (Washington, D.C.).
- Department of State (2017), *Russia 2017 Human Rights Raporu*, (Washington, D.C.).
- Department of State (2019), *Iran 2019 Human Rights Raporu*, (Washington, D.C.).
- Department of State (2020), *Russia 2020 Human Rights Raporu*, (Washington, D.C.).
- Department of State (2021), *Notice of Department of State Sanctions Actions*, (Washington, D.C.).

Hükümet-dışı Kurum Raporları

- Amnesty International (2018), *2017/18 Raporu*, (London).
- HRW (2018), *Human Rights Watch 2018 Raporu*, (Washington, D.C.).
- HRW (2019), *Human Rights Watch 2019 Raporu*, (Washington, D.C.).
- HRW (2020), *Human Rights Watch 2020 Raporu*, (Washington, D.C.).
- Stemmler, John (1996), *Sharpening International Sanctions, Toward a Stronger Role for the United Nations, A Report to the Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflict*, (New York).

Diğer Devlet Belgeleri

- ABD'nin İran'a Yönelik Tek Taraflı Yaptırımları Raporu, T.C. Tahran Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği, (2019).

İnternet Kaynakları (Son erişim tarihi: 07.05.2021)

- Amnesty International (2021), <https://www.amnesty.org/en/countries/> (7.05.2021)
- C4ADS (2021), <http://c4ads.org/> (7.05.2021).
- CAPI (2018), https://web.law.columbia.edu/sites/default/files/microsites/public-integrity/magnitsky_wcn_final.pdf (7.05.2021)
- Department of State (2021) <https://www.state.gov/reports-bureau-of-democracy-human-rights-and-labor/country-reports-on-human-rights-practices/> (7.05.2021)
- European Court of Human Rights (2021), <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=basictexts&c> (7.05.2021)
- Faulkner, Colette, (2018), "On the Efficacy of Sanctions: Why Regimes and Motives Matter" <https://core.ac.uk/download/pdf/214666966.pdf> (07.05.2021)
- Federal Foreign Office (2017), <https://www.auswaertiges-amt.de/en/Newsroom/170615-kern-russland/290666> (7.05.2021)
- HRW (2021), <https://www.hrw.org/publications> (7.05.2021)
- Moarefy, Sahand (2016), "Partially Unwinding Sanctions: The Problematic Construct of Sanctions Relief in the JCPOA", <https://harvardnsj.org/2016/07/partially-unwinding-sanctions-the-problematic-construct-of-sanctions-relief-in-the-jcpoa/> (7.05.2021)
- <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf> (7.05.2021)
- <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20993/volume-993-I-14531-English.pdf> (7.05.2021)

- Sanctions Explorer (2021), <https://sanctionsexplorer.org/search>, (7.05.2021)
- Stanford Encyclopedia (2021), <https://plato.stanford.edu/archives/spr2017/entries/rights-human/> (7.05.2021)
- Sumit, Joshia ve Ahmed Saber Mahmudba (2018), "Unilateral and Multilateral Sanctions: A Network Approach", <https://ideas.repec.org/p/gwi/wpaper/2017-28.html> (7.05.2021)
- The Graduate Institute of International and Development Studies (2021), <https://www.graduateinstitute.ch/research-centres/global-governance-centre/targeted-sanctions-initiative> (7.05.2021)
- <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20590/volume-590-I-8547-English.pdf> (7.05.2021)
- US Congress (2001), <https://www.congress.gov/107/plaws/publ40/PLAW-107publ40.pdf> (7.05.2021)
- US Congress (2014), <https://www.congress.gov/113/plaws/publ291/PLAW-113publ291.pdf> (7.05.2021)
- US Congress (2017), <https://www.congress.gov/115/plaws/publ44/PLAW-115publ44.pdf> (7.05.2021)
- US Government (2021), <https://www.govinfo.gov/app/details/USCODE-2011-title50/USCODE-2011-title50-app-tradingwi/context> (7.05.2021)
- US Government (2021), <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-112publ208/pdf/PLAW-112publ208.pdf> (7.05.2021)
- US Government (2021), <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-115publ232/html/PLAW-115publ232.htm> (7.05.2021)
- US Government (2021), <https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-93/pdf/STATUTE-93-Pg503.pdf#page=1> (7.05.2021)
- US Government (2021), <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/STATUTE-75/pdf/STATUTE-75-Pg424-2.pdf> (7.05.2021)
- US Government (2021), <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/STATUTE-90/pdf/STATUTE-90-Pg729.pdf> (7.05.2021)
- US House of Representatives (1977), <https://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title50/chapter35&edition=prelim> (7.05.2021)
- World Justice Project (2021), <https://worldjusticeproject.org/our-work/research-and-data/wjp-rule-law-index-2020> (7.05.2021)